

Educational Implications Derived from Derrida's Concept of Critical Thinking

Shorangiz Hesari¹, Jahanbakhsh Rahmani^{2*}, Maryam Barataly³

1. PhD Student in Philosophy of Education, Faculty of Educational Sciences, Isfahan (Khorasgan) Branch, Islamic Azad University, Isfahan, Iran

2. Associate Professor, Department of Philosophy of Education and Curriculum Planning, Faculty of Educational Sciences and Psychology, Isfahan (Khorasgan) Branch, Islamic Azad University, Isfahan, Iran

3. Assistant Professor, Department of Curriculum Planning, Faculty of Educational Sciences and Psychology, Isfahan (Khorasgan) Branch, Islamic Azad University, Isfahan, Iran

ABSTRACT

The present study aims to infer the educational implications derived from Jacques Derrida's concept of critical thinking. To achieve this, an analytical-inferential method has been employed. Critical thinking from Derrida's perspective is a complex and multifaceted concept. In his view, critical thinking is related to the analysis and critique of language, texts, concepts, ideologies, and power structures. Derrida believes that no fixed or absolute meaning exists, and all meanings are formed in a play of signs and differences. Critical thinking, according to Derrida, means questioning any established truth, value, reasoning, or principle. Instead, he examines and critiques the methods, criteria, assumptions, and consequences. Derrida emphasizes that education should be critical in nature; he believes that critical thinking should be central, asserting that all aspects of education should be subject to change. In schools, alongside teaching critical thinking, emphasis should be placed on cultivating critical learners. In this way, the process of teaching and learning will be established in a critical and investigative manner. In this regard, the present study, through the exploration of Derrida's concept of critical thinking, aims to infer the educational implications stemming from his views using Frankena's model.

Received: 29 Jul 2024

Accepted: 24 Sep 2024

Available Online: 19 Oct 2024

Keywords

Critical Thinking, Derrida, Postmodernism, Education

How to cite:

Hesari, S., Rahmani, J., & Barataly, M. (2024). Educational Implications Derived from Derrida's Concept of Critical Thinking. *Study and Innovation in Education and Development*, 4(3), 75-95.

* Corresponding Author:

Dr. Jahanbakhsh Rahmani

E-mail: rahmani@khuisf.ac.ir

© 2024 the authors. Published by Institute for Knowledge, Development, and Research.

This is an open access article under the terms of the [CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) License.

EXTENDED ABSTRACT

INTRODUCTION

Critical thinking has been a focal point in education, particularly in its connection with postmodern philosophy. In the context of Jacques Derrida's work, critical thinking expands beyond conventional paradigms. Derrida posits that critical thinking involves deconstructing language, texts, and power structures, emphasizing that meanings are never fixed but rather exist within a dynamic interplay of signs and differences (11, 12). This fluidity of meaning challenges traditional educational frameworks, which often aim to impart stable, universally applicable knowledge (4).

The shift towards postmodernism in education aligns with Derrida's critique of established norms and structures. Derrida's views invite educators to foster environments that encourage questioning and critique, empowering students to think independently and challenge hierarchical systems of knowledge and authority (1). As postmodernism gains ground in educational theory, the concept of critical thinking has evolved, pushing educators to emphasize inquiry over rote learning (2). This study explores the educational implications of Derrida's critical thinking, drawing from his post-structuralist approach and proposing strategies for embedding these ideas into contemporary education.

METHODS AND MATERIALS

The research employed an analytical-inferential method to extract educational implications from Derrida's concept of critical thinking. Data was gathered through extensive literature review, focusing on works related to critical thinking, postmodern theory, and Derrida's writings. The analysis followed Frankena's model of educational research, organizing the findings into foundational, philosophical, and practical components. The approach aimed to clarify Derrida's ideas on critical thinking and apply them to the context of modern education, specifically through the lens of deconstruction and the fluidity of meaning.

FINDINGS

The analysis revealed that Derrida's concept of critical thinking involves several key principles that can be integrated into educational practices. First, critical thinking, according to Derrida, rejects the idea of fixed meanings, suggesting that education should encourage students to constantly question and reevaluate established knowledge. The findings highlight that critical thinking is not just about logical reasoning but also about deconstructing power dynamics embedded in language and institutional structures.

Second, Derrida's emphasis on the fluidity of meaning suggests that educators should focus on teaching students how to navigate ambiguity and uncertainty. This includes fostering a classroom environment where diverse perspectives are welcomed, and traditional hierarchies between teacher and student are de-emphasized. Finally, the study identified that Derrida's critical thinking encourages creativity and innovation, as it requires students to engage in a continuous process of questioning, interpreting, and reinterpreting texts and ideas.

DISCUSSION AND CONCLUSION

The conclusion discusses Derrida's concept of critical thinking, which involves evaluating and refining thought processes. Individuals with critical thinking skills can ask appropriate questions, gather relevant data, and reach reliable conclusions through logic and reasoning. Dialogue plays a key role, allowing learners to analyze, evaluate, and differentiate accurate judgments from incorrect information. Learners also understand that their own beliefs and knowledge may be flawed, prompting them to reassess ideas critically.

Derrida's approach suggests that teachers should encourage students to discover their own thoughts and express their ideas, enabling them to become independent thinkers. The connection between critical and creative thinking is emphasized, with critical thinking providing a framework for evaluating hypotheses and justifying conclusions. The paper stresses the importance of teaching critical thinking from a young age, noting that Derrida's insights can enrich educational practices by fostering new perspectives on the role of critical thinking in learning.

Although Derrida's approach has potential limitations, understanding its strengths can lead to the effective cultivation of critical thinking in education. Ultimately, adopting these ideas can help develop more thoughtful educational policies and practices, benefiting learners and educators alike.

دلالت‌های تربیتی منتج از مفهوم تفکر انتقادی دریدا

شورانگیز حصاری^۱، جهانبخش رحمانی^۲، مریم براتعلی^۳

۱. دانشجوی دکتری فلسفه تعلیم و تربیت، دانشکده علوم تربیتی، واحد اصفهان (خوراسگان)، دانشگاه آزاد اسلامی، اصفهان، ایران
۲. دانشیار، گروه فلسفه تعلیم و تربیت و برنامه ریزی درسی، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی، واحد اصفهان (خوراسگان)، دانشگاه آزاد اسلامی، اصفهان، ایران
۳. استادیار، گروه برنامه ریزی درسی، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی، واحد اصفهان (خوراسگان)، دانشگاه آزاد اسلامی، اصفهان، ایران

چکیده

هدف پژوهش حاضر، استنتاج دلالت‌های تربیتی مستخرج از مفهوم تفکر انتقادی ژاک دریدا است که جهت دستیابی به این مهم از روش تحلیلی-استنتاجی بهره گرفته شده است. تفکر انتقادی از منظر دریدا یک مفهوم پیچیده و چندمعنایی است. به این معنا که تفکر انتقادی مورد نظر او به تحلیل و نقد زبان، متون، مفاهیم، ایدئولوژی‌ها و ساختارهای قدرت مرتبط است. دریدا معتقد است که هیچ معنای ثابت و مطلق وجود ندارد و همه معانی در یک بازی نشانه‌ها و اختلافات شکل می‌گیرند. تفکر انتقادی در دیدگاه دریدا به معنای شک کردن به هرگونه حقیقت مسلم، ارزش، استدلال یا اصل است. در عوض آن، ایشان به بررسی و انتقاد از روش‌ها، معیارها، فرضیات و پیامدهای آن‌ها می‌پردازد. دریدا در زمینه تعلیم و تربیت تأکید بر انتقادی بودن آن دارد؛ به طوری که با محوری دانستن تفکر انتقادی معتقد است کلیه امور در تعلیم و تربیت باید قابل تغییر باشد بطوریکه در مدارس ضمن آموزش تفکر انتقادی، به تربیت فراگیرانی منتقد تأکید شود. بدین صورت فرآیند آموختن و یادگیری به شکل انتقادی و پژوهشی برقرار خواهد شد. در این راستا پژوهش حاضر با کشف مفهوم تفکر انتقادی از منظر دریدا به استنتاج دلالت‌های تربیتی برخاسته از این مفهوم وی و با بهره‌گیری از الگوی فرانکنا پرداخته است.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۵/۰۸

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۷/۰۳

تاریخ چاپ: ۱۴۰۳/۰۷/۲۸

کلیدواژه‌ها

تفکر انتقادی، دریدا، پست مدرن، تعلیم و تربیت.

شیوه ارجاع دهی:

حصاری، شورانگیز، رحمانی، جهانبخش، و براتعلی، مریم. (۱۴۰۳). دلالت‌های تربیتی منتج از مفهوم تفکر انتقادی دریدا. پژوهش و نوآوری در تربیت و توسعه، ۴(۳)، ۷۵-۹۵.

نویسنده مسئول:

دکتر جهانبخش رحمانی

پست الکترونیکی: rahmani@khuif.ac.ir

© ۱۴۰۳ تمامی حقوق انتشار این مقاله متعلق به نویسنده است.

انتشار این مقاله به صورت دسترسی آزاد مطابق با گواهی CC BY-NC 4.0 صورت گرفته است.

در دهه‌های اخیر، آموزش تفکر به حوزه‌ای غنی و مولد تبدیل شده است و عبارات متعددی در تئوری و عمل دارد. اندیشمندان تربیتی و فیلسوفان مختلف که بیشتر آن‌ها به سنت فلسفی تحلیلی تعلق دارند، می‌کوشند تا درک مناسبی از مفهوم تفکر ارائه دهند و اهمیت آموزش برای تفکر را صورت بندی کنند. علیرغم اختلافاتی که در این زمینه بین اندیشمندان وجود دارد، اما همه توافق دارند که بر خلاف آموزش متمرکز بر انتقال دانش و ارزش‌های انتزاعی، آموزش برای تفکر بر فعالیت فکری خود متفکر تأکید دارد و در نتیجه رابطه نامتقارن و سلسله مراتبی بین معلم و دانش‌آموز را به چالش می‌کشد. بنابراین، چنین آموزشی دارای یک بعد انتقادی و دموکراتیک روشن است که نه تنها به توانایی‌های تحصیلی دانش‌آموزان بلکه به ظرفیت‌های سیاسی آن‌ها به عنوان شهروند نیز کمک می‌کند. با تأکید بر توانایی هر فرد در تفکر و اثر متعارف تضعیف کننده آن، آموزش جهت تفکر یک ظرفیت سیاسی افراطی دارد. این موضوع سبب غفلت آشکار از چالش آموزش تفکر توسط فیلسوفان قاره‌ای می‌شود که بیش از پیش گنج کننده است، زیرا نگرانی‌های سیاسی در مرکز فلسفه‌های آن‌ها قرار دارد. با این حال، شاید اتفاقی نباشد که رونق حوزه آموزش تفکر در دوره معاصر همزمان با بازگرداندن تفکر به جایگاه برجسته در نظریه سیاسی رادیکال اتفاق افتاده است (1).

دگرگونی‌های پرشتاب عصر حاضر، گذر از جامعه‌ی صنعتی به سوی جامعه اطلاعاتی، انقلاب مدرن و تغییر نظام ارزشی به شیوه‌ی دانایی محور، شرایط و چالش‌های نوینی را فرا روی جوامع مختلف قرار داده است (2). به طوری که امروزه به نظر می‌رسد که مقدار اطلاعات در دسترس، از توانایی افراد در استفاده از این اطلاعات پیشی گرفته است. در چنین بستری دیگر کافی نیست که محفل آموزشی به منزله مخزن دانش و استادان به مثابه انتقال دهنده اطلاعات عمل کنند، بلکه شاگردان باید مهارت خود را در تفکر افزایش دهند (3). از طرفی دیگر در سال‌های اخیر بحث‌های متعددی پیرامون جایگزین شدن مکتب پست مدرنیسم به عنوان نوعی تفکر و نگاهی فرهنگی اجتماعی به مسائل و باورهای انسان‌ها در موضوعات مختلف در جریان است. در واقع دیدگاه پست مدرنیسم هم چنان که در قلمروهای مختلفی چون هنر، فلسفه، سیاست و ادبیات مسائل و مباحث تازه‌ای مطرح نموده، در عرصه تعلیم و تربیت پرسش‌ها و نگرش‌های جدیدی را به میان آورده است (4).

واژه کلیدی در حوزه معاصر تعلیم و تربیت برای تفکر، نقد است. تفکر خوب در درجه اول انتقادی است، یعنی قوانین و نیز استانداردها یی که متفکر اعمال می‌کند قرار است او را قادر سازد تا افکار خود و افکار دیگران را به طور انتقادی ارزیابی کند. حتی زمانی که از اصطلاحات دیگری برای توصیف تفکر خوب استفاده می‌شود - تفکر عالی، تصمیم گیری، حل مسئله، و غیره - آن‌ها را می‌توان تحت مفهوم تفکر انتقادی قرار داد. این بدان معناست که تفکر انتقادی فقط یک نوع تفکر خوب نیست، بلکه اصطلاحی است که کیفیت بالای تفکر را در هر زمینه‌ای نشان می‌دهد؛ تفکر انتقادی خطی، دقیق و حافظ حقیقت است و هر نقد خوب جنبه اصیل و خلاقانه‌ای دارد. حامیان تعلیم و تربیت معاصر در خصوص تفکر انتقادی معتقدند: که نقد تفکر انتقادی، مانند نقد عقلانیت و ادعای آن

برای جهان شمولی بی‌طرفانه، تنها با خود تفکر انتقادی قابل انجام است. هیچ راه دیگری برای ارزیابی استدلال‌های انتقادی - از جمله مواردی که علیه تفکر انتقادی مطرح می‌شوند- وجود ندارد مگر با توجه به استانداردهای توسعه یافته که در خود حوزه تفکر انتقادی تدوین شده است. به این معنا که تفکر انتقادی لزوماً مستلزم خود اندیشی است و باید به عنوان مکانیسم خود اصلاحی عمل کند. به این ترتیب، نقد بیرونی، درونی می‌شود تا بخشی از بحث درحوزه تفکر انتقادی شود (1).

جهت تقویت مهارت تفکر انتقادی و سنجشگرانه با توجه به اقتضائات محیطی و اجتماعی و فرهنگی و با توجه به اهمیت روزافزون پرورش تفکر نقاد، و ضرورت پرورش چنین تفکری؛ در این پژوهش سعی شده تا با بررسی روش‌ها، مولفه و مبانی تفکر انتقادی دریدا به عنوان فیلسوفی پست مدرن به استخراج دلالت‌های تربیتی آن در تعلیم و تربیت عصر حاضر پردازد. پژوهش‌هایی تا کنون صورت گرفته است که می‌توان به صورت کوتاه به آنان اشاره کرد:

ابراهیم خانی و عجم (۱۴۰۱) در پژوهش خود با عنوان نقد و تحلیل مولفه‌های معرفت‌شناسی مکتب پست مدرنیسم و دلالت‌های تربیتی آن در آموزش و پرورش به بررسی مبانی معرفت‌شناسی فلسفه پست مدرنیسم پرداخته و نتایج آن حاکی از این است که معرفت را امری نسبی و حاصل‌هدفی از پیش تعیین شده و انعطاف‌پذیر و تحمیلی نمی‌دانند، بلکه از تجارب واقعی محصلان عینیت برگرفته و با مشارکت معلم و دانش‌آموز طراحی و عدم توجه به مدل‌ها و روش‌های کلی و استفاده از روش‌های تفاوت فردی و انفرادی کردن آموزش با توجه به موقعیت و شرایط افراد مشخص می‌شود؛ ارزش‌های را امری متغیر و ساخته قدرت می‌دانند، جریان یادگیری یک جریان فعال و مداوم است که دانش‌آموز احساس می‌کند به صلاحیت‌هایی که خواهان آن است رسیده است و به طور واقعی به ارای پروژه آموزش برای همگان و برای همه عمر پردازد (4).

ابراهیم (۱۴۰۰) در پژوهشی با عنوان واکاوی صلاحیت‌های حرفه‌ای معلمی از منظر رویکرد پست مدرن به منظور الگو به این موضوع اشاره دارند که پست مدرنیست به جای قرار دادن معلمان در چارچوب محدود و غیر قابل انعطاف صلاحیت‌های فنی و تخصصی، معلمان را به عنوان اندیشمندانی دگرگون‌آفرین در نظر می‌گیرد. و صلاحیت‌های لازم برای حرفه معلمی در سه حیطه معطوف به آگاهی، معطوف به توانایی و معطوف به نگرش را مورد بررسی قرار داده‌اند. مبتنی بر آراء ژيرو، مولفه‌های صلاحیت‌های حرفه‌ای شامل نقد دانش موجود، خلق صور جدید دانش، ساختار شکنی متون، توجه به ابعاد سیاسی تدریس، عدم اقتدارگرایی، داشتن روابط دموکراتیک، تعامل و همکاری با همکاران و تکریم تفاوت‌هاست. ژيرو برای معلمان مرزنورد، نقش‌هایی چون: روشنفکر حرفه‌ای، اندیشمند تحول‌آفرین، تسهیل‌گر فرآیند یادگیری، آموزش چگونه یاد گرفتن و کارگزار فرهنگی قائل است (5).

نیامی و میرقیاسی (۱۴۰۰) در پژوهشی با عنوان واکاوی ماهیت تربیت تفکر انتقادی از دیدگاه اسلام و پست مدرنیسم به این نتیجه می‌رسد که با توجه به تأکید قرآن کریم بر تفکر انتقادی و اهمیت قرآن کریم و نهج البلاغه، به عنوان غنی‌ترین متون دینی و تاثیر گذار بر نظام تعلیم و تربیت جامعه ما، میتوان گفت که آموزش قرآن کریم و نهج البلاغه، از هر دو جنبه معنایی و مفهومی آن، برای پرورش تفکر انتقادی و بصیرت دینی راهکار مناسبی است در این زمینه، پیشنهاد نمودند که اولاً، در ابتدای فصول و دروس همه

کتاب‌ها، در همه مقاطع تحصیلی، مصادیقی از تفکر انتقادی در قرآن کریم را قرار دهند. ثانیاً، در برخی از کتاب‌های دانشگاهی از جمله رشته‌های حقوق، فلسفه، علوم اجتماعی، علوم تربیتی و علوم پزشکی به طور مستقیم مثال‌هایی از آیات قرآن و نهج البلاغه با مصداق تفکر انتقادی آورده شود تا مدرسان و فراگیران به بحث و بررسی در این زمینه ترغیب شوند. همچنین، با توجه به ویژگی‌های زبانی، قومی، فرهنگی و اجتماعی موجود در کشورمان ایران می‌توان بعضی از مضامین پست مدرنیسم که شامل احترام به ارزش اقلیت‌ها، انسانگرایی روحیه انتقاد گری را در تربیت انسان فرهیخته در آموزش و پرورش مورد توجه قرار داد (6).

شامبول (۲۰۲۲) در تحقیقی با عنوان اهمیت تفکر انتقادی در فرایند یادگیری، به اهمیت تفکر انتقادی در فرآیند یاددهی-یادگیری اشاره نموده و هدف از این تحقیق را آماده ساختن دانش آموزان در به کارگیری تفکر انتقادی در ارائه آن‌ها می‌داند. در این مقاله به این موضوع اشاره شده که در تفکر انتقادی، دانش کافی نیست بلکه شایستگی برای تجزیه و تحلیل اطلاعات و مسائل واقعی به گونه‌ای که بتوانید اطلاعات را معنا کنید، لازم است. تفکر انتقادی یکی از مهمترین مهارت‌های شناختی است که فرد می‌تواند از طریق تمرین متفکرانه آن را رشد دهد و به افراد کمک می‌کند تا دانش کسب کنند، چرا که دانش، نوعی قدرت است (7).

با بررسی‌های انجام شده در بخش پیشینه پژوهشی در بخش داخل و خارج کشور با تحقیق انجام شده توسط محقق؛ می‌توان چنین نتیجه گرفت که پست مدرن در ابعاد و جنبه‌های متفاوتی مورد بررسی قرار گرفته است ولیکن آنچه مشهود است و پیش از این نیز ذکر شد؛ تحقیقات صورت گرفته تفکر انتقادی را با توجه به اهمیت آن، جایگاه معلم، محتوا، فراگیران، طریقه ارزشیابی، ارائه الگو.....مورد تحلیل و بررسی قرار داده اند ولیکن علیرغم اشتراک آن‌ها در مبحث تفکر انتقادی و اهمیت آن به لحاظ آموزش؛ تا کنون پژوهشی در خصوص استخراج دلالت‌های تربیتی از مفهوم و مولفه‌های تفکر انتقادی در آراء دریدا انجام نگرفته است. بنابراین محقق در این پژوهش قصد دارد تا با یافتن اهداف، مبانی و مولفه‌های تفکر انتقادی در آثار این متفکر بزرگ پست مدرن؛ درخصوص دلالت‌هایی تربیتی آن به تحلیل و استنتاج بپردازد.

پرسش‌های پژوهش عبارتند از:

۱. دریدا به عنوان یکی از اندیشمندان پست مدرن در مورد تفکر انتقادی چه دیدگاهی دارند؟

۲. مفهوم تفکر انتقادی دریدا چه دلالت‌های تربیتی برای تعلیم و تربیت دارد؟

روش پژوهش

پژوهش حاضر نظری با رویکرد کیفی است. به لحاظ نوع روش تحلیلی-استنتاجی و به لحاظ هدف کاربردی می‌باشد. تحلیل مفهومی، تحلیلی است که به واسطه‌ی آن به فهم معتبر از معنای عادی یک مفهوم یا مجموعه‌هایی از مفاهیم دست پیدا می‌کنیم و در روش استنتاجی که در عرصه فلسفه تعلیم و تربیت از آن سخن بسیار رفته است به استخراج آموزه‌های تربیتی یک مکتب فلسفی که پیشاپیش پذیرفته شده است، پرداخته می‌شود (8). آن چه که از این روش در این پژوهش استفاده می‌شود رویکرد استنتاجی پیش

رونده است (9). ویلیام فرانکنا روش استنتاجی را در فلسفه تعلیم و تربیت مورد توجه قرار داده است. الگوی فرانکنا شامل پنج قسمت است: الف) اهداف یا اصول بنیادی و هنجاری؛ ب) گزاره‌های واقع‌نگر فلسفی یا الهیاتی؛ ج) دانش‌ها، مهارت‌ها و نگرش‌هایی که باید پرورش داد؛ د) گزاره‌های واقع‌نگر روشی؛ ه) توصیه‌های عملی (9). هرچند جامعه و نمونه آماری در تحقیقات کیفی مطرح نیست، لیکن حوزه پژوهش حاضر با عنایت به موضوع، هدف و روش انجام گرفته در این پژوهش عبارت است از: ۱- مقالات مرتبط با تفکر انتقادی؛ ۲- مقالات مرتبط با نظریه پست مدرن و انتقادی و پساساختارگرایی؛ ۳- آثار مکتوب و مقالات در دسترس مرتبط با فیلسوف مذکور. بنابراین مراحل اجرای بکاررفته در این به ترتیب عبارتند از:

۱- بیان گزاره‌های واقع‌نگر

۲- استخراج اهداف بنیادی و هنجاری

۳- دلالت‌های تربیتی

۴- استخراج اصول

۵- استخراج روش تربیتی

براین اساس مراحل اجرایی بدین شکل صورت گرفت؛ در مرحله اول، حوزه پژوهش محقق جهت پاسخ به سوال اول پژوهش - تبیین و توصیف مفهوم تفکر انتقادی - بررسی متون مکتوب و مقالات فیلسوف مطرح پست مدرن می‌باشد. در این خصوص تمام جملات مربوط به تفکر انتقادی طی جدولی از متون جمع‌آوری گردید. در مرحله دوم؛ از میان جملات دست‌آمده؛ دو دسته گزاره که شامل گزاره‌های واقع‌نگر و گزاره‌های هنجاری است استخراج گردید. گزاره‌های واقع‌نگر، گزاره‌های حاوی است که مبانی تربیتی را شامل می‌شود و بیانگر واقعیت‌ها در جهان می‌باشد و گزاره‌های هنجاری، گزاره‌های حاوی باید که گزاره‌های تجویزی است و ناظر به نیاز و خواست اولیه و اصل آدمی یا بایدهای حیاتی وی است که اهداف تربیت را بیان می‌کند. در ادامه این گزاره‌ها با یکدیگر ترکیب گردیدند از ترکیب این گزاره‌ها (گزاره‌های هنجاری و گزاره‌های واقع‌نگر)، طبق جدول دیگر، دلالت‌های تربیتی استخراج گردید. در مرحله سوم استنتاج‌ها بدست آمده دسته بندی شده و وجوه هر یک مشخص گردید. بنابراین محقق ضمن پرداختن به اهمیت مفهوم تفکر انتقادی در پست مدرن بطور عام، به بررسی مفهوم و مولفه‌های تفکر انتقادی در آثار دریدا به عنوان فیلسوف برتر پست مدرن بطور خاص پرداخته است و با توجه به اهمیتی که پرورش تفکر انتقادی در تعلیم و تربیت دارد محقق سعی کرده است ضمن بررسی مفاهیم ارائه شده توسط دریدا به استنتاج دلالت‌های تربیتی بپردازد.

یافته‌ها

دریدا از فیلسوفانی است که به جنبش پساساختارگرایی^۲ تعلق دارد جنبشی که در تقابل با ساختارگرایی شکل گرفت و هدف آن زیر سؤال بردن دیدگاه‌های ساختارگرایان بود. هم‌چنین او را در زمره فیلسوفان پست مدرن قرار می‌دهند. از زمان مرگ دریدا (۲۰۰۴)،

پیشرفت‌های بسیاری در اندیشه و پژوهش فلسفی، اجتماعی و آموزشی صورت گرفته است؛ چراکه راه‌های بسیار زیادی در آثار او نسبتاً ناشناخته باقی مانده است (10). بررسی‌های انجام شده نشان می‌دهد که دریدا کمتر در زمینهٔ تعلیم و تربیت نظریه پردازی کرده است. لذا دریدا را به سختی می‌توان یک فیلسوف تعلیم و تربیت معرفی کرد؛ وی حتی کتابی در زمینه تعلیم و تربیت نیز، منتشر نکرده است، اما نمی‌توان انکار کرد که دیدگاه‌های وی آثار ژرفی بر ابعاد مختلف تعلیم و تربیت به جا گذاشته است. دیدگاه‌های تربیتی دریدا را می‌توان تحت سه عنوان کلی؛ یعنی ویژگی‌های تعلیم و تربیت، برنامه درسی و روش‌های تعلیم و تربیت، بررسی نمود (ابراهیم، ۱۳۸۹).

الف: تفکر انتقادی از نظر دریدا

دریدا ضمن نگرش ساختارشکنانه به تفکر انتقادی، فرآیند تعلیم و تربیت، تعاملات و روابط موجود در نظام تعلیم و تربیت به شکلی متفاوت؛ سعی در بررسی موشکافانه کلیه پیش فرض‌ها، اصول و اهداف ثابت دارد. او علاوه بر رد تقابل‌ها و سلسله مراتب‌ها در این فضا؛ خواهان آموزش تفکر انتقادی و پرورش متفکرانی نقاد است که توانایی تجزیه و تحلیل و ارزیابی دارند. او با چنین نگرشی مخالف تسلط گروه اقلیتی با قدرت بیشتری نسبت به گروه‌های به حاشیه رانده شده است و در این راستا او سعی دارد تا با این روش دست به تمرکز زدایی زده و زمینه را برای حضور به گروه‌های حاشیه رانده شده را فراهم نماید. تفکر انتقادی مورد نظر دریدا؛ تلاشی بر فروپاشی مرزها و قاعده مندی‌هایی است که افکار و روابط فراگیران را تحت کنترل دارد. دریدا برخلاف روش‌های سنتی و با تأکید و توجه به زبان در ساخت دانش و حقیقت، تفکر انتقادی را در پرورش خلاقیت و ایده‌پردازی مؤثر می‌داند.

از طرف دیگر دریدا با تکیه بر دیدگاه خاص خود در باب ساختارشکنی، کوشید که در فلسفه نوشتار شناسی خود از به حاشیه رانده شدن نوشتار در جدال با گفتار جلوگیری نماید و ارزش‌های نهفته آن را بیان کند. دریدا اندیشیدن را همان نوشتن می‌داند. از نظر دریدا نوشتار تاثیر بسزایی بر تفکر دارد. نوشتار، جهانی را تصویر می‌کند که در آن هیچ اصل ثابت وجود ندارد که چیزی در برابر آن فرع به شمار آید. نوشتار متنی است که در آن هیچ مرکز و اصلی در آن وجود ندارد. عناصر مدام در حال تغییرند و زیر سلطه دیگری نیستند. در این دیدگاه نوشتار نقش ارزنده‌ای در پرورش تفکر انتقادی و برقراری ارتباط آموزشی صحیح ایفا می‌کند. البته ذکر این نکته لازم است که نوشتار نیز مانند گفتار بر اساس دوره‌های مختلف آموزشی، سطوح متفاوتی به خود می‌گیرد و میزان سودبخشی آن با در نظر گرفتن هماهنگی دوره‌های آموزشی و سطوح نوشتاری تحقق می‌پذیرد. بر این اساس با توجه به اصول و روش‌هایی که در مقاطع مختلف ذکر شد، هرچه از مقاطع پایینتر به سمت مقاطع بالاتر پیش می‌رویم، قابلیت‌های پیچیده‌تر نوشتار، مورد استفاده قرار می‌گیرد. این امر به دلیل افزایش مهارت‌های نوشتاری و تحلیلی دانش آموزان است؛ در واقع ایشان در رشد تفکر بیش تر بر توانایی‌های نوشتاری و قابلیت‌های نوشتار تأکید می‌کند.

دریدا آموزش تفکر انتقادی را برای هر دو نهاد دانشگاه و مدارس و هر مقطعی را پیشنهاد می‌کند هر چند که، این دو نهاد بسیار متفاوت به نظر می‌رسد: دانشگاه بر تحقیق تمرکز می‌کند و مدرسه بر آموزش، اولی بزرگسالان را هدف قرار می‌دهد و دومی کودکان - و یا متون مختلفی در هریک اختصاص داده می‌شود و یا ممکن است در مدرسه دانش تولید نشود؛ ولیکن تفکر مورد نظر

به معنای گسترده و تأییدی که دریدا به آن نسبت می‌دهد، هم برای مدرسه و هم برای دانشگاه ضروری است، به طوری که این دو نهاد باید در امتداد یک پیوستار قرار گیرند، که در درجه متفاوت هستند اما نه از نظر نوع. به هر صورت دریدا در پی مکانی واقعاً آموزشی است جایی که در آن آموزش و تفکر با هم ترکیب می‌شوند.

نکته دیگر آن است که تفکر انتقادی و ساختارشکنانه، از نظر دریدا، بیشتر به معنای گشودگی به جنون، به دیگری تفکر فلسفی متعارف است. تفکر انتقادی از نظر دریدا منبعث از مفهوم تفکر مورد قبول ایشان است. دریدا تفکر را نوعی نوشتن یا سخن گفتن کامل می‌پندارد؛ از نظر وی تفکر به عنوان گفتار درونی و بخش جدایی ناپذیری از زبان است؛ به زعم وی وقتی ما سخن می‌گوییم، کلمات هستند که در قالب افکار ما گذاشته شده اند؛ در واقع تقدم زبان به افکار ما معنی می‌بخشد همچنین از نگاه دریدا تفکر تفکر می‌تواند، و باید به خود بنگرد و روابط قدرت پیرامون و ذاتی آن را بررسی کند البته ایشان تفکر درباره عقل با تفکر درباره تفکر یکسان نمی‌داند، زیرا تفکر را نمی‌توان به عقل تقلیل داد: «عقل فقط یک نوع تفکر است - که به این معنا نیست که تفکر «غیر عقلانی» است. دریدا علاوه بر اینکه امکان آموزش تفکر انتقادی را میسر دانسته و خود تأملی انتقادی را وظیفه‌ای برای تفکر میدانند و خواهان تمرین مهارت‌های این نوع تفکر می‌باشد.

بطور کلی در مفهوم او از تفکر چند نکته کلیدی وجود دارد:

اول: از نظراو تفکر ذاتاً سیاسی است؛ بدین معنا که مسئولیت تفکر نشان دادن «بی‌مسئولیتی در قبال دولت»، بی‌احترامی به نظم اجتماعی-سیاسی موجود است (11, 12). در نگاه دریدا اگر حق تفکر دگراندیشانه داده نشد باید تولید شود، اجرا شود، در عمل تأیید شود. برای تشکیل «ضد نهادها»، در داخل یا در کنار دانشگاه‌های موجود، جایی که تفکر انتقادی می‌تواند شکوفا شود، ضروری است دوم: او با رد تفکر غربی، آن را «متافیزیک حضور» می‌خواند. از نظرو وی این امر به منظور سرکوب و فراموشی غیاب (غیریت و تفاوت) انجام گرفته است. البته دریدا نشان می‌دهد که، با رهایی انسان از مفاهیم کذب و حقیقی از پیش تعریف شده، آزادی تفکر در آنان افزایش می‌یابد و می‌توانند با خوانش متفاوت از متون به خلق اندیشه‌های نو ترغیب شوند.

سوم: دریدا اهمیت آموزشی جنون را مطرح می‌سازد. از نظر وی جنون از اندیشه جدایی ناپذیر است و تغییر و توسعه تفکر را حتی فراتر از محدودیت‌های گفتمانی ممکن می‌سازد. از نظر وی آموزش فراگیر را وارد گفتمانی می‌کند، که در صورت عدم تطابق افکار فراگیر با پیش فرض‌های گفتمانی، آن را جنون تلقی می‌کند، در حالی است که یک معلم خوب باید اجازه دهد دانش آموز به روش خودش فکر کند و از چارچوب گفتمانی معلم خارج شود. بنابراین از نظرو وی تفکر، به چنین آموزشی نیاز دارد، زیرا هم به گفتمانی نیاز دارد که بتواند آن را قابل فهم، معنادار و قابل درک کند، و هم به جنون که به آن اجازه می‌دهد به خودی خود، به شیوه خود حرکت کند

چهارم: دیدگاه دریدا از تفکر با مفهوم سنتی آن متفاوت است؛ او، این دیدگاه سنتی را که متفکر بر افکار خود و معانی آن‌ها کنترل کامل دارد، رد می‌کند. از نظر دریدا، تفکر، مانند زبان، باید نه بر اساس ساختار زبان گفتاری، بلکه بر اساس ساختار زبان نوشتاری درک شود.

ب: دلالت‌های تربیتی برخاسته از مفهوم تفکر انتقادی دریدا

جهت دستیابی به پاسخ سوال دوم پژوهش و انجام مراحل دوم و سوم روش پژوهش؛ همانطور که ذکر شد از میان جملات مربوط به تفکر انتقادی؛ گزاره‌های هنجارین و واقع نگر استخراج گردید و سپس از ترکیب این دو گزاره به استنتاج دلالت تربیتی؛ و سپس در پی دسته بندی این گزاره‌ها به استخراج اصول و روش‌ها و هم چنین مشخص کردن وجوه هر یک پرداخته شد. نتایج بدست آمده به شکل مشروح و در قالب جدول ارائه شده است:

جدول ۱. دسته‌بندی استنتاج‌های تربیتی منتج از مفهوم تفکر انتقادی دریدا

روش	علمی	۱	استاد باید زمینه قیام فراگیر علیه خودش، را از طریق تمرین مهارت‌ها و روش‌های تفکر انتقادی فراهم سازد
روش	فردی	۲	با نگریستن به متن از جوجه مختلف؛ باید پرسشهای متفاوتی را از طریق ساختار شکنی مطرح کرد
روش	اجتماعی	۳	تعلیم و تربیت باید از طریق پرسشگری تفکر را به سوی وجه دیگری از متن یعنی روی افراد و صداهاى مختلف باز کند
روش	علمی	۴	در تعلیم و تربیت باید ایده‌هایی که از جوشش درونی فراگیر ظهور یافته، را از طریق نوشتار پرورش داد
روش	علمی	۵	در تعلیم و تربیت باید برای نمایش خلاقیت‌های زبانی و خلق ایده‌های متفاوت و نو توسط فراگیران؛ زبان شاعرانه مورد توجه قرار گیرد
روش	علمی	۶	در تعلیم و تربیت باید فراگیران از طریق پرسشگری به خلق ایده‌های متفاوت و نو بپردازند
روش	اجتماعی	۷	تعهد بر باز بودن ارتباط به دیگری باید در قالب عدالت ورزیدن در حق دیگری از طریق ساخت شکنی باشد
روش	علمی	۸	فراگیران باید از طریق ساختار شکنی با ایجاد پارازیت برمفاهیم و استدلالهای دیگران؛ افکار و تفسیرهای شخصی خود را در متن وارد کنند
روش	علمی	۹	فراگیران جهت بررسی مسائل با دیدی انتقادی، باید به وارد کردن افکار و تفسیرهای شخصی از متن ترغیب شوند
روش	فردی	۱۰	درفرآیند تفکر انتقادی از طریق ارزیابی نظرات، دلایل و نتایج باید روابط قدرت زبانی و گفتمانی را بررسی کرد
روش	علمی	۱۱	جهت تفکر فراگیر به شیوه خود و خارج شدن از چارچوب گفتمانی معلم باید فرصت تمرین مهارت‌ها و روشهای تفکر انتقادی را فراهم کرد
روش	فردی	۱۲	تفکر باید روابط قدرت پیرامون و ذاتی خود را از طریق خودتاملی انتقادی بررسی کند
اصل	اجتماعی	۱	تعلیم و تربیت باید با هدف «توجه به دیگری بودن، به تغییر دیگری» تفکر را به روی افراد و صداهاى مختلف باز کند
اصل	سیاسی	۲	تفکر باید از هرگونه محور و مرکزیتی که در قالب افکار ما گذاشته شده اند، رهایی یابد
اصل	علمی	۳	تفکر باید با خارج شدن از چارچوب گفتمانی معلم و تفکر به شیوه خودش، جنون حک شده در خود را ببیند
اصل	فردی	۴	از منظر دریدا تفکر باید به خود بنگرد تا جنون حک شده در خود را ببیند
اصل	سیاسی	۵	در فرآیند تفکر انتقادی تفکر باید روابط قدرت زبانی و گفتمانی را که خود را هدایت و ممکن می‌کند، بررسی کند.
اصل	علمی	۶	در تعلیم و تربیت جهت پرورش خلاقیت باید ایده‌هایی که از جوشش درونی فراگیر ظهور یافته، را پرورش داد
اصل	فردی	۷	هر پرسش انتقادی در فرآیند تفکر انتقادی باید با اتکا بر پیش فرض فلسفی خود به ارزیابی نظرات، دلایل و نتایج آن، بپردازد
اصل	فردی	۸	تأمل و نقد در اصل عقل باید وظیفه‌ای برای تفکر باشد
اصل	فردی	۹	برای تبدیل شدن به یک فیلسوف متفکر، تفکر باید جنون را به گفتمان وارد کند
اصل	اجتماعی	۱۰	تفکر باید در راستای توجه و تغییر دیگری باید تقابل معنادار میان خود و دیگری را ترسیم نماید

اصل تربیتی ۱

تعلیم و تربیت باید با هدف «توجه به دیگری بودن، به تغییر دیگری» تفکر را به روی افراد و صداهای

مختلف باز کند

طبق این اصل تربیتی؛ تعلیم و تربیت باید شرایطی را فراهم کند که دانش آموزان با فاصله گرفتن از خودمداری به دنبال تفکری هستند که دغدغه دیگری و پذیرش مسئولیت نسبت به دیگری دارد؛ تفکری که با عدالت ورزیدن در حق دیگری از هرگونه محور و مرکزیتی رهایی یابد. تفکر دریدا دموکراسی یعنی فرهنگ دیگر پذیری است، فرهنگی که امکان ورود دیگری و خوشامدگویی به او را فراهم می‌آورد. از نظر دریدا اگر چیزی را نتوان به عنوان درون در نظر گرفت دیگر بیرونی هم وجود ندارد، و به همین نسبت هم اگر چیزی به عنوان بیرون و حاشیه مطرح نباشد صحبت از درون و مرکز بیهوده می‌نماید. باز شدن تفکر به روی افراد و صداهای مختلف به معنای زایش اندیشه و امکان متفاوت از طریق خوانش‌های متفاوت است که به موجب تمام نظرات و دیدگاه‌های دیگران شنیده میشود، بدون این که یکی را بر دیگری ترجیح داد.

روش تربیتی ۱: پرسشگری

طبق نظر گادامر (۱۹۷۶) پرسش در واقع به معنای تشکیک در موضوع است، و ما را با این امکان مواجه می‌سازد، موضوع اصلاً آن گونه نباشد که ما فکر می‌کنیم. این امر مستلزم گشودگی موضوع و طلب پاسخ‌هایی از سمت افراد و صداهای مختلف که الزاماً مورد انتظار فرد نیست؛ می‌باشد. معلم به دنبال ترغیب فراگیران به وارد کردن افکار شخصی و تفسیرهای متفاوت شان از متن است تا بدین طریق بتوان از وجوه مختلف به متن نگرست و پرسش‌های متفاوتی مطرح کرد که مستلزم پشتکار و مطالعه صبورانه در حوزه‌های مختلف است. پرسشی که به گونه‌ای پاسخ را در خود داشته باشد، پرسش نیست بلکه پاسخی است که پرسش گونه مطرح شده و هیچ کمکی به پیشرفت خلاقیت انسان نمی‌کند. پرسشگری، فراگیر را به سوی «دیگری» هدایت می‌کند، به سوی وجه دیگری از متن که همچون ایده‌ای نو خلق می‌شود. ایده‌ای که از جوشش درونی فراگیر ظهور یافته، بنابراین پرورش می‌یابد.

اصل تربیتی ۲

تفکر باید از هرگونه محور و مرکزیتی که در قالب افکار ما گذاشته شده اند، رهایی یابد

در تفکر پست مدرن زمانی که انسان از اریکه فاعلیت اندیشه و معرفت به زیر می‌آید امکان شناخت و کشف حقیقت مفروض و شناخت پذیر او نیز از بین می‌رود در عوض آن توانایی خلق دانش برای انسان در نظر گرفته می‌شود و عنصر اساسی در این فرایند خلق دانش نه عقل، بلکه زبان است؛ بنابراین گفتمان آموزشی نباید القای نوعی تفکر و خاموش کردن صدای فراگیر باشد؛ بدین معنا فراگیران، ماشین‌هایی نیستند که مفاهیم را به سادگی و بر اساس چشم انداز خاص دریافت دارند بلکه فراگیرانی هستند که با یادگیری مشارکت در اجتماع، در حال ساخت هویت خود و ساخت دانش هستند.

روش تربیتی ۲: پرسشگری

دریدا در فرآیند تفکر به دنبال ترغیب فراگیر به خلق ایده نو از طریق پرسشگری، است. پرسشگری با فروتنی فرد (اذعان به نادانسته‌ها) انجام می‌شود و همواره با طرح پرسش محتوای جدیدی را خلق می‌کند. در پرسشگری امکان تکثر معنا، وجود تفسیرها و معنای چندگانه از متن و برهم زدن تقابل‌های دوتایی و مرتبه‌ای وجود دارد. پرسشگری، فراگیر را به سوی «دیگری» هدایت می‌کند، به سوی وجه دیگری از متن که همچون ایده‌ای نو خلق می‌شود. پرسش‌ها محرک تفکر هستند. تنها زمانی که پرسشی داریم واقعاً فکر می‌کنیم و یاد می‌گیریم. مفهوم تفکر نقادانه دریدا، فراگیر را به پشتکار و مطالعه صبورانه در حوزه‌های مختلف از طریق پرسشگری هدایت می‌کند و با تأکید بر خلاقیت سعی در ایجاد انگیزه درونی در جهت خلق ایده‌ای نو دارد.

فراگیران باید با روش انتقادی به پرسشگری و ارزیابی و بررسی نظرات و دلایل آن بپردازند؛ در واقع پرسشگری یکی از مهارت‌های مهم تفکر انتقادی و خلق ایده‌های نو بشمار می‌رود؛ و این توانایی، صرفاً از طریق طی دوره تحصیلی و یا گوش دادن به سخنرانی‌ها و خواندن کتاب‌ها ایجاد نمی‌شود. معلمان باید جهت خلق ایده‌های نو، فرصت‌هایی را برای تمرین پرسشگری و دیگر مهارت‌ها و روش‌های تفکر انتقادی برای فراگیران مهیا کنند. همچنین، باید کنجکاوی و علاقه فراگیران را نیز در این زمینه افزایش دهند.

اصل تربیتی ۳

متفکر انتقادی باید با خارج شدن از چارچوب گفتمانی معلم به شیوه خودش تفکر کند

هدف این اصل توسعه صدا از طریق نگاه نقادانه به دنیای شخصی و اجتماعی است که در گفت و گو بادیگران شکل می‌گیرد. تعلیم و تربیت؛ باید شرایطی فراهم آید تا فراگیران از زیر سایه معلم جدا شود، و برای تبدیل شدن به یک متفکر انتقادی، با صدای خود، ارتباط دوگانه‌ای میان شاگرد و معلم امکان پذیر شود: بدین شکل که معلم ابتدا فراگیر را تربیت می‌کند، دانش و طرز تفکر مناسب را در اختیار او قرار می‌دهد و سپس فراگیر، معلم را به چالش می‌کشد، به مخالفت با او می‌پردازد. تا صدای منحصر به فرد خود را توسعه دهد، یعنی خودش فکر کند. نگاهی به این که از نظر دریدا، استاد نه تنها می‌تواند شخصیت معتبری باشد که دانش‌آموز علیه او قیام می‌کند، بلکه کسی است که ابزار چنین عملی را فراهم می‌کند.

روش تربیتی ۳: تمرین مهارت‌ها و روشهای تفکر انتقادی

معلمان باید فرصت‌هایی را برای تمرین مهارت‌ها و روش‌های تفکر نقادانه برای دانش‌آموزان مهیا کنند. همچنین، باید کنجکاوی و علاقه دانش‌آموزان را نیز در این زمینه افزایش دهند. منظور از تفکر نقادانه ارزیابی نظرات، جدا کردن هر نظریه از دلایل آن، بررسی جنبه‌های مثبت و منفی هر نظریه و ارزیابی هر نظریه براساس دلایل و نتایج و عوامل دیگر است. تفکر نقادانه از نظر دریدا منبعث از مفهوم تفکر مورد قبول ایشان است. دریدا تفکر را نوعی نوشتن یا سخن گفتن کامل می‌پندارد؛ از نظر وی تفکر به عنوان گفتار درونی و بخش جدایی ناپذیری از زبان است؛ همچنین دریدا امکان آموزش تفکر نقادانه را میسر دانسته و خواهان تمرین

مهارت‌های این نوع تفکر می‌باشد. تمرین مهارت‌ها و روش‌های انتقادی موجب توسعه نگاه و صدای آن‌ها از طریق تفکر به شیوه خودشان است.

اصل تربیتی ۴

تفکر باید به خود بنگرد تا جنون حک شده در خود را ببیند

از نگاه دریدا؛ هر بار که متفکر وارد گفتمان می‌شود، فضای معانی مشترک است. و در هر گفتمانی لزوماً دیوانگی کنار گذارده می‌شود، بدون اینکه به کلی از شر آن خلاص شود – بنابراین جنون از اندیشه جدایی‌ناپذیر است و موجب تغییر و توسعه تفکر حتی فراتر از محدودیت‌های گفتمانی ممکن می‌شود. از این رو، جنون در اندیشه اهمیت آموزشی نیز دارد و تفکر باید به خود بنگرد و جنون حک شده در خود را خارج از معانی مشترک بنگرد چرا که جنون، تفکر را تهدید نمی‌کند، بلکه با طرح ایده و نگرش‌های فراتر از گفتمان‌ها و با دمیدن جان تازه‌ای به تفکر از آن مراقبت می‌کند و البته تعلیم و تربیت باید شرایطی را فراهم کند که تفکر را به سوی خود، به سوی شرایط امکان خود معطوف نماید.

روش تربیتی ۴: تفکر درباره تفکر

تشویق یادگیرندگان به اندیشیدن درباره تفکر و طرح سؤال از خود، و خود تأملی باعث توسعه فراشناخت می‌شود. در این فرایند، یادگیرندگان عملکرد خود را با دیدن جنون در کلیه‌ی مراحل بررسی و تحلیل می‌کنند و در نظر می‌گیرند این عمل به آن‌ها کمک می‌کند که در آینده چه کارهایی ممکن است برای بهبود کارایی تفکر خود انجام دهند. یکی از راه‌های رویت جنون در خود اندیشیدن به خودمان (فراشناخت) است مانند فکر کردن درباره افکار، احساسات و تصمیم‌گیری‌هایمان. درون‌نگری در یادگیری مهم است و موجب اعتماد به دانش و توانایی‌هایمان می‌شود. تفکر درباره تفکر و دیدن جنون حک شده در خود می‌تواند با بکارگیری مهارت‌های بازنگری به کسب مهارت‌های تازه‌ای در حوزه تفکر انتقادی شود.

اصل تربیتی ۵

در فرآیند تفکر انتقادی تفکر باید روابط قدرت زبانی و گفتمانی را که خود را هدایت و ممکن می‌کند،

بررسی کند.

بدین منظور در نظام تعلیم و تربیت ابتدایی باید شرایطی فراهم شود که فراگیران بدون سوگیری‌های فلسفی، تاریخی و سیاسی به تفکر خویش، تفکر کند، به طوری که تفکر متفکر به طور کامل در کنترل وی باشد و به هر آنچه که می‌خواهد فکر کند تا از این طریق به خودآگاهی برسد. متفکر از این طریق می‌تواند ساختارهای زبانی و گفتمانی خود و هر آنچه که به نظر ثابت و نامتغیر به نظر می‌رسد را به نقد بکشد؛ که نتیجه آن رهایی فراگیر از مفاهیم کذب و حقیقی از پیش تعریف شده است. با خود تأملی نقادانه و

بررسی روابط قدرت زبانی و گفتمانی، آزادی تفکر در آنان افزایش یافته، از سلطه معانی تعریف شده رها شده، و با تمرکز بر یافتن مسیری «بی طرف تر» و بی ادعایتر نسبت به حضور حقایق به خلق اندیشه‌های نو ترغیب می‌شود.

روش تربیتی ۵: خودتاملی انتقادی

از نگاه دریدا مفهیمی که برای تفکر به منزله امری بدیهی، ثابت و نهادی تثبیت شده اند؛ باید از حالت معیار خارج شوند؛ تفکر باید از طریق خودتاملی انتقاد؛ به بررسی روابط قدرت پیرامون و ذاتی خود پردازد. بدین منظور باید شرایطی فراهم شود که فراگیران بدون سوگیری‌های فلسفی، تاریخی و سیاسی به تفکر خویش، تفکر کند، به طوری که تفکرمتفکر به طور کامل در کنترل وی باشد و به هر آنچه که می‌خواهد فکر کند تا از این طریق به خودآگاهی برسد. متفکر از این طریق می‌تواند ساختارهای زبانی و گفتمانی خود و هر آنچه که به نظر ثابت و نامتغیر به نظر می‌رسد را به نقد بکشد؛ که نتیجه آن رهایی فراگیر از مفاهیم کذب و حقیقی از پیش تعریف شده است. با خود تاملی نقادانه و بررسی روابط قدرت زبانی و گفتمانی، آزادی تفکر در آنان افزایش یافته، از سلطه معانی تعریف شده رها شده، و با تمرکز بر یافتن مسیری «بی طرف تر» و بی ادعایتر نسبت به حضور حقایق به خلق اندیشه‌های نو ترغیب می‌شود.

اصل تربیتی ۶

در تعلیم و تربیت جهت پرورش خلاقیت باید ایده‌هایی که از جوشش درونی فراگیر ظهور یافته، را

پرورش داد

از نگاه دریدا چنین نیست که مفهیمی مانند تعلیم و تربیت به منزله امری بدیهی و نهادی تثبیت شده، ثابت و مطلق باشند. باید نظام تعلیم و تربیت به عنوان ساختار بدیهی از حالت معیار خارج شود و با قرار دادن ساختار تعلیم و تربیت پایگانی و گفتار محور در زمینه روابط قدرت، به بررسی معنای آن پردازند. او بیشتر از آنکه به دنبال نظریه پردازی فلسفی باشد، به مثابه معلمی است که انسان را به خوانش عمیق و متفاوتی از متون دعوت می‌کند. دریدای به دنبال ترغیب فراگیران به وارد کردن افکار شخصی و تفسیرهای متفاوت شان از متن است تا بدین طریق بتوان از وجوه مختلف به متن نگریست و پرسش‌های متفاوتی مطرح کرد که این امر مستلزم پشتکار و مطالعه صبورانه در حوزه‌های مختلف است. و پرسش باید به گونه‌ای باشد که به پیشرفت خلاقیت فراگیر کمک نماید. در تعلیم و تربیت پست مدرن، معلمان عامل انتقال اطلاعات به فراگیران نیستند بلکه آن را تسهیل می‌کنند تا فراگیران خود موفق به کسب دانش شوند. با توجه به آن که مریبان پستمدرن به دانش ساخته شده در ذهن فراگیران توجه دارند، لذا هدفشان تسهیل خلاقیت فراگیران است نه صرفاً انتقال دانش ساخته شده پیشین.

بر اساس این اصل نظام تعلیم و تربیت ابتدایی با ایجاد متون و زمینه‌هایی که در آن فراگیر بتواند از وجوه مختلف به متن بنگرد به طوری که با مطالعه صبورانه و نقادانه بتواند پرسش‌هایی را مطرح نموده و با ارائه پاسخ‌های متفاوت سعی در پرورش خلاقیت داشته باشد. در این صورت تعارض درونی در زمینه عدم وجود خلاقیت در نظر و عمل تربیتی و تأکید بر پرورش خلاقیت در هدف‌های

تعیین شده آموزشی، آشکار می‌شود. همچنین به این وسیله فراگیر می‌تواند در جریان یادگیری نیز نقشی فعال داشته و به طور مستقیم در جریان تولید دانش سهیم باشد. معلمان در حقیقت پیش کسوتان و راهنمایانی هستند که در انگیزه دهی، تسهیل جریان یادگیری، و تسهیل خلاقیت فراگیران نقش اساسی دارند و هماهنگ کننده تجارب یادگیری فراگیران هستند. فراگیر و معلم با هم یاد می‌گیرند؛ نقش معلمان بیشتر آموز « چگونه یاد گرفتن » به فراگیران است.

روش تربیتی ۶: نوشتار

از نظر دریدا نوشتار تاثیر بسزایی بر تفکر دارد. در واقع دریدا با روی آوردن به نوشتار، جهانی را تصویر می‌کند که در آن هیچ اصل ثابت وجود ندارد که چیزی در برابر آن فرع به شمار آید. نوشتار متنی است که در آن هیچ مرکز و اصلی در آن وجود ندارد عناصر مدام در تغییرند زیر سلطه دیگری نیستند (11, 12).

ظهور مفهوم جدیدی از نوشتار به خلق امکان تازه‌ای از متن پایان ناپذیر تعلیم و تربیت منجر می‌شود؛ فرایند توانمندسازی افراد برای متفاوت زیستن، خلاقیت را پرورش می‌دهد؛ ایده می‌تواند بخشی از نوشتار باشد که تلقی و تفسیر متفاوتی از موضوع را می‌طلبد در واقع خلق ایده‌های متفاوت و نوتوسط فراگیران می‌تواند هدف و ره آورد شیرین پرورش خلاقیت در تعلیم و تربیت باشد. فراگیران باید با خلق نوشتار شخصی به سوی ابداع و خلق کنندگی، ایده‌های نو و پرورش خلاقیت حرکت کنند. تعلیم و تربیت نوشتارشناسانه فرایندی است که از اجبار همسانی مبراست. هیچ انسانی تکرار دوباره یک شکل ایدئال نیست. انسان‌ها صرفاً شبیه به خود، منحصر به فرد و از اجبار پیروی، رها هستند تا با تحقق خویشتن و خلق نوشتار شخصی، قدرت خلاقیت به صورت درونی در آن‌ها پرورش یابد.

اصل تربیتی ۷

هر پرسش انتقادی در فرایند تفکر انتقادی باید با اتکا بر پیش فرض فلسفی خود به ارزیابی نظرات،

دلایل و نتایج آن، پردازد

از نظر دریدا نه تنها عقل نیز هرگز طبیعی، خنثی و بی طرف نیست: صدای عقل همیشه از جایی می‌آید، از برخی پیش فرض‌های فلسفی، تاریخی و سیاسی که همه جز ضروری هستند؛ بلکه هر پرسش انتقادی نیز لزوماً چیزی را پیش فرض می‌گیرد، بر چیزی تکیه می‌کند (12)، یعنی حقایقی بدیهی هستند که هر سؤال و نقد را هدایت می‌کنند. همانطو که دریدا استدلال می‌کند که نقد فلسفی هرگز خالص نیست، هرگز از هیچ نیست؛ نیست (12). در تعلیم و تربیت فراگیران در فرایند تفکر انتقادی باید پرسش انتقادی را با توجه به پیش فرض‌های آن که بدیهی تلقی می‌شوند، نظرات، دلایل و نتایج را مورد بررسی قرار دهند بدین معنا نقد و بررسی نظرات براساس پیش فرض‌های فلسفی آن مورد توجه و تحلیل قرار می‌گیرد.

روش تربیتی ۷: ساختار شکنی

از طریق ساختار شکنی و طرح پرسش‌های متفاوت باید از وجوه مختلف به متن بنگرند و پرسش‌های متفاوتی را از طریق ساختار شکنی مطرح کرد که این امر خود مستلزم پشتکار و مطالعه صبورانه در حوزه‌های مختلف است. از آنجایی که هر پرسش انتقادی دارای پیشفرض فلسفی مربوط به خود است می‌توان از طریق ساختار شکنی دلالت معنایی آن را خنثی کرد. متنی که ساختارش شکسته شده، یعنی متنی که دیگر طرح غالبی و بنیاد خاصی نداشته باشد باعث می‌شود وجوه دیگر آن متن آشکار شود، در نتیجه متن چند ساحتی می‌شود. در چنین حالتی می‌توان از یک سو می‌توان به مطالعه دقیق و ریز بینانه متن و پرسشگری با توجه به پیشفرض فلسفی آن مبادرت کرد و از سوی دیگر با واژگون کردن متن و شکستن ساختار آن متن را مورد توجه قرار داد.

اصل تربیتی ۸

تأمل و نقد در اصل عقل باید وظیفه‌ای برای تفکر باشد

دریدا به توانایی عقل در دست یابی به یک استنتاج کلی، یعنی توضیح جهان از منظر واقعیت، شک دارد. دریدا یک خنثاگر و یک ضد ساختار است و پیوند میان زبان و واقعیت را رد می‌کند، در تفکر پست مدرن دیگر عقل و تجربه که به عنوان وسیله‌ای برای فهم و ادراک انسان دوران مدرن به شمار می‌رفت، حال به عنوان محدودیتی برای فهم انسان دوران پسامدرن عمل می‌نماید. در نتیجه زبان به عنوان حاکم اندیشه‌های انسان مزلتی برابر با عقل پیدا می‌نماید و تنها وسیله‌ای برای ارتباط نیست در متن دریدا اندیشیدن که همان نوشتن است، تنها به واسطه شرایط ناممکنش امکان پذیر است و عقلانیت تنها به لطف غیر عقلانی، یعنی جنون ممکن است. تفکر درباره عقل با تفکر درباره تفکر یکسان نیست، زیرا تفکر را نمی‌توان به عقل تقلیل داد: «عقل فقط یک نوع تفکر است - که به این معنا نیست که تفکر «غیر عقلانی» است. دریدا استدلال می‌کند که پابندی به اصل عقل به این معناست که آن را به سمت خود برگردانیم و در مورد همین اصل سؤال کنیم دلیل اصل عقل چیست؟ اندیشیدن نیاز به تأمل در اصل عقل دارد و آن را در معرض نقد قرار می‌دهد، بدون اینکه به کلی آن را رها کند (12). جامعه فکری باید بدون چشم پوشی از عقل سلیم و تسلیم شدن به نوعی خردگرایی، ماهیت عقل را بازجویی کند، یعنی عقل را چیزی جز طبیعی بداند، و تاریخ، جامعه شناسی، سیاست و غیره آن را بررسی کند

روش تربیتی ۸: خود تأملی انتقادی

تفکر درباره مهارت‌های فراشناختی خود باعث توسعه‌ی فراشناخت می‌شود؛ تفکر تأملی همان تفکر منطقی است که در کانون آموزش تفکر انتقادی قرار دارد. دریدا با تأکید بر ایجاد مهارت تفکر نقادانه به معنای ارزیابی نظرات و ساختار شکنی، بر تمرین روش‌های تفکر نقادانه، به ویژه از طریق گفتمان و پرسش‌های نقادانه تأکید دارد و خود تأملی را وظیفه‌ای برای تفکر نقادانه می‌داند. زیرا وی تفکر را به عقل تقلیل نداده و تفکر را نیازمند به تأمل و نقد در اصل عقل می‌داند. در واقع از نظر وی اندیشیدن به عقل همان اندیشیدن به بی‌عقلی است.

اصل تربیتی ۹

برای تبدیل شدن به یک فیلسوف متفکر، تفکر باید جنون را به گفتمان وارد کند

از نگاه دریدا؛ یک مکان واقعاً آموزشی جایی است که در آن آموزش و تفکر باهم ترکیب می‌شوند جایی که به جنون که همیشه در درون است و شخص فقط به آن نیاز دارد، امکان شکستن را می‌دهد؛ که بجای محدود کردن آن از آن استفاده نماید. دریدا تأکید دارد که اگر حق تفکر دگراندیشانه داده نشد باید تولید شود، اجرا شود، در عمل تأیید شود. براین اساس تفکر نیازمند آموزشی است که شرایط گفتمانی را فراهم کند که طی آن، نه تنها تفکر قابل فهم، معنادار و قابل درک شود بلکه به جنون هم اجازه دهد که به شیوه خودش حرکت کند؛ جنون، همانطور که می‌دانیم، نه تنها از کنار گذاشته شدن کامل از گفتمان امتناع می‌ورزد، بلکه در واقع برای سرزندگی، حرکت و امکان تجدید آن ضروری است. بنابراین، این وظیفه تفکر است که صدای جنون را تأیید کند، به آن گوش دهد و آن‌ها را وارد گفتمان کند

روش تربیتی ۹: خارج شدن از چارچوب گفتمانی معلم

بهترین روشی که از طریق آن فراگیر می‌تواند به یک فیلسوف متفکر تبدیل شود آنست که معلم ابتدا فراگیر را تربیت کند و دانش و طرز تفکر مناسب را در اختیار او قرار دهد در نتیجه فراگیر، از طریق آزاد کردن جنون و تفکر به شیوه خودش؛ می‌تواند معلم را از طریق توسعه صدای منحصر به فرد خود به چالش بکشد، و به مخالفت با او بپردازد. در نتیجه فراگیر می‌تواند با آزاد کردن جنون، خودش فکر کند. البته در این مسیر معلم باید ابزار چنین عملی را فراهم می‌کند

اصل تربیتی ۱۰

تفکر باید تقابل معنادار میان خود و دیگری را ترسیم نماید

در نگاه پسامدرنیستی دریدا؛ تعهد بر باز بودن ارتباط با دیگری همان عدالت ورزیدن در حق دیگری، دموکراسی و مردم سالاری است تا جایی که مرزهای سیاسی به نفع دیگر تعدیل شود؛ در نظر وی توسعه یافتگی پایان تعارض‌ها، ناهماهنگی‌ها و تنش هاست برخلاف این نگاه، دریدا هماهنگی و مرکز باوری را به نفع آنچه از دیدها پنهان است شالوده شکنی می‌کند (11, 12). بنابراین در راستای پرورش تفکر در نظام تعلیم و تربیت باید به فراگیران بیاموزد که به فرهنگ‌های دیگر احترام بگذارند و برای آن‌ها ارزش قائل شوند؛ فراگیران باید دانش و توانش خود را در مورد فرهنگ‌های دیگر بالا ببرند و مقدماتی برای ارتباط بین فرهنگ‌ها فراهم نمایند. این چنین است که فراگیرانی که متعلق به خرده فرهنگ‌های یک جامعه هستند، می‌توانند با شیوه‌ای دموکراتیک و غیراقتدارگرایانه با یکدیگر در ارتباط باشند، به گونه‌ای که علایق اعضا و اجزای متعدد سازنده جامعه، تا آنجا که ممکن است، مورد توجه قرار گیرد.

روش تربیتی +۱: ساخت شکنی

مفهوم تفکر باید از طریق ساختار شکنی دوگانگی‌های سلسله مراتبی کلیدی بازاندیشی شود؛ دریدا ساختار شکنی را بمنزله راهی برای آشکار ساختن تعبیرهای چندگانه از متون مطرح می‌کند؛ چراکه رسیدن به معنای نهایی و کامل آن امری غیر ممکن است. بدین منظور در تعلیم و تربیت از طریق ساختار شکنی علاوه بر کشف این دوگانگی‌ها، جهت نفی آن‌ها باید زمینه مطالعه و آگاهی بخشی فراگیران از اقلیت‌های به حاشیه رانده شده را از طرق مختلف فراهم نماید. از طریق ساختار شکنی که گونه‌ای بازخوانی هرگونه متنی است تفکر با مرکز زدایی می‌تواند با تمرکز زدایی و نفی دوگانگی جنبه‌هایی از موضوع را که توسط نوعی ارتباط سلسله مراتبی ایجاد شده است را بیابد.

بحث و نتیجه‌گیری

تفکر انتقادی مورد نظر دریدا مستلزم سنجش تفکر و با نوعی ارزیابی تفکر همراه است؛ از این رو تفکر انتقادی درباره اندیشه‌هایی است که نیازمند شفاف سازی و دقت است. فردی که دارای تفکر انتقادی است توانایی پرسش‌های مناسب و جمع آوری داده‌ها مربوط را دارد و با کمک منطق و استدلال به نتیجه‌ای قابل اعتماد و مطمئن دست می‌یابد. در این مسیر گفتگو یک مهارت اساسی و پایه شناخته می‌شود. فراگیران در جریان گفتگو، نظرات دیگران را تحلیل و ارزیابی می‌کنند و داده‌ها و قضاوت‌های صحیح را از اطلاعات نادرست تشخیص و تمییز می‌دهند. آنان در جریان تفکر انتقادی یاد می‌گیرند که عقاید و باورهایشان و دانش و اطلاعاتی که از دیگران به دست می‌آورند ممکن است نادرست باشد؛ بنابراین دست به نقد و بررسی نظرات و دانش می‌زنند.

بر اساس اصول به دست آمده دریدا؛ و با نظر به نقش اساس معلم باید به فراگیران فرصت داد تا خود افکار و اندیشه‌هایشان را کشف کند. ایده‌های خود را در قالب واژه‌ها بیان کنند، آنان نیاز دارند که خود را به عنوان افرادی توانا متفکر و با احساس کشف کنند. فراگیران باید یادگیرند که چگونه با احترام گذاشتن به یکدیگر نظرات خویش را بیان کنند و با تردید و پرسشگری سعی در پاسخ به سوالات ذهنی خویش نمایند. اهداف آموزشی باید در جهت پرورش مهارت‌های فکری فراگیران باشد و جهت نیل به این اهداف راهکارهای روشنی ارائه نمایند. از طرفی ارتباط تنگاتنگی بین تفکر انتقادی و خلاق در افراد وجود دارد. در واقع تفکر خلاق زمینه کشف و فرضیه سازی را فراهم می‌آورد و تفکر انتقادی زمینه توجیه سنجش مقبولیت دلیل و همچنین زمینه اثبات را فراهم می‌کند. در این راستا فراگیران برای ارائه فرضیات خود ساخته، جسورانه و بی‌قاعده تلاش می‌کنند تا به ایده پردازی دست بزنند و در پایان با توجه به اهمیت پرورش و آموزش تفکر انتقادی، و این که آموزش این مهارت‌ها باید از سنین پایین آغاز شود؛ بررسی آراء و نظریات دریدا در خصوص تفکر انتقادی، این امکان را برای دست اندرکاران تعلیم و تربیت کشورمان فراهم می‌آورد تا نگرشی تازه‌تر و متفاوت‌تر نسبت به دلالت‌های تربیتی برخاسته از مفهوم تفکر انتقادی داشته باشند. ترویج این چنین دلالت‌هایی می‌تواند موجب درک بهتر مفهوم تفکر انتقادی از منظر فیلسوفانی همچون دریدا شود. توجه به آموزه‌های دریدا، در حوزه تعلیم و تربیت می‌تواند تأثیرات مثبتی به همراه

داشته باشد، لیکن ممکن است با کم و کاستی‌هایی نیز روبرو باشد. بنابراین، در این زمینه می‌بایست با آگاهی از این کاستی‌ها نقاط قوت این دیدگاه‌ها را در زمینه پرورش آموزش و پرورش تفکر انتقادی بکار گرفت. مزیت مطالعه و بررسی مفهوم تفکر انتقادی، دلالت‌ها و رویکردهای آموزشی آنان در این خصوص می‌تواند موجب بهره‌گیری از تجارب آموزشی و تربیتی موثر و موفق در تعلیم و تربیت گردد که این امر خود می‌تواند زمینه را برای تدوین سیاست‌های آموزشی مناسب و کارآمد فراهم آورد.

تعارض منافع

در انجام مطالعه حاضر، هیچ‌گونه تضاد منافی وجود ندارد.

مشارکت نویسندگان

در نگارش این مقاله تمامی نویسندگان نقش یکسانی ایفا کردند.

موازین اخلاق

در انجام این پژوهش تمامی موازین و اصول اخلاقی رعایت گردیده است.

حامی مالی

این پژوهش حامی مالی نداشته است.

منابع

1. Snir I. Education and Thinking in Continental Philosophy, Contemporary, Philosophies and Theories in Education 17: Springer Nature Switzerland AG; 2020.
2. Alavi SH, Salehi Kermani A. Teaching Critical Thinking: From Theory to Practice. Quarterly Journal of Cultural Researchers. 2012;11(31):175-52.
3. Myers C. Teaching Critical Thinking. Tehran: SAMT; 1995.
4. Ebrahimkhani M, Ajam M. Critique and Analysis of the Epistemological Components of Postmodernism and Its Educational Implications in Education. Journal of Modern Advances in Psychology, Educational Sciences, and Education. 2022;5(51):30-42.
5. Ebrahim E. An Analysis of Derrida's Educational Thoughts and Its Critique. Journal of New Educational Approaches. 2010;5(1):149-70.
6. Niyami M, Mirghiyasi SA, editors. Exploring the Nature of Critical Thinking Education from the Perspective of Islam and Postmodernism. First National Conference on Humanities and Islamic Wisdom; 2021; Tehran.
7. Shamboul H. The Importance of Critical Thinking On Teaching Learning Process. Journal of Social Sciences. 2022;10(3):29-35.
8. Kiani M, Sadeghzadeh Ghamsari A. Explanation of Dominant Methodological Approaches in Research on the Philosophy of Education in Iran and Methodological Analysis of PhD Dissertations. Journal of Foundations of Education. 2011;1(2):119-32.

9. Bagheri K. Approaches and Research Methods in the Philosophy of Education. Tehran: Institute of Cultural and Social Studies; 2010.
10. Bojesen E. Contradictions in Educational Thought and Practice: Derrida, Philosophy, and Education. Studies in Philosophy and Education. 2021.
11. Derrida J. Mochlos, or the conflict of the faculties. Palo Alto: Stanford University Press; 2004. 83-112 p.
12. Derrida J. The principle of reason: The University in the eyes of its pupils. Palo Alto: Stanford University Press; 2004. 129-55 p.